

Heino Eller - Sümfooniline poeem „Koit“

TÖÖLEHT

Heino Elleri sümfooniline poeem „Koit“ on kahtlemata üks eesti sümfoonilise muusika olulisemaid ja märgilisemaid teoseid. Lauulupeo kavas on see meie noortele mängijatele eesti orkestriklassika varamu tutvustamiseks ja et anda võimalus mängida üht meie sümfoonilise muusika tipp-teost – see on suuresti haridusprotsess ja toimibki kõige paremini just suure orkestriga ja läheb kenasti kõlama laulupeo ühendorkestriga.

„Koit“ haakub hästi ka laulupeo teemaga „Püha on maa“ – teos on looduslähedane, nagu suur osa Heino Elleri muusikast, põhjamaine, eestilik, omamoodi karge ja kaunis. Siin kerkivad silme ette Eesti looduspildid ja värvid, mets, meri, vaikus, tuuled, metsahääled ja liikumised, hommikune kargus, vaikus ja rahu ning kõik viib tasapisi suure kulminatsioonini, päikese tõusuni, koiduni, millele järgneb tasane ja rahulik eestimaine hommik.

„Koidus“ on oluline rahulik tempo ja väljapeetus, sekka hoogsamaid ja kirkamaid värvikihte ja karaktereid, aga üldjoontes on siin peamine sujuv kulgemine läbi meie looduse ja visuaalse mõtlemise. Musitseerimise tunnetus peaks olema pigem *legato*-liini pidi, horisontaalne, seda ka vaskpillide mängus ning tuues esile meloodilisi liine. Tähtsal kohal on tõelised *pianod* ja *pianissimod*, vaikuse hoidmine, ühtlase mineku ja rahu säilitamine, et selgemalt esile tuua suured dünaamilised tõusud ja puhangud, mille üles ehitamiseks tuleb jätta ruumi loo peakulminatsioonile (taktist 82) veenvusele ja suurusele. Teose kõlama saamisel on suur kaal saateharmoonia puhtal häälestumisel, meloodiate rahulikkusel ja intonatsioonil ning kõlaliste balansside varieerimisel olulisemate teemade esile toomisel. Säilima peaks spontaansus, vaba ja loomulik musitseerimine ja kiiremad lõigud on pigem sellised värvikad loodushetked, kui närvilised ja tehnilised sooritused. „Koit“ annab võimaluse fantaasial lennata ja maalida silme ette visuaalseid pilte, meeolusid, looduse värve, kõlasid, liikumisi.

Teadmiseks, et mitmetes partiides esineb väikeste nootidena harvemini esinevate pillide (oboed, metsasarved jt.) olulisemad teemad ja neid tuleb mängida vaid juhul, kui vastav pill (märgitud väikese noodi juurde lühendina) teie orkestris puudub. Lauulupeo ühendorkestris on kõik pillid olemas ja seal väikeses kirjas noote mängima ei pea. On olemas ka **direktsioon-partiid** asendamaks nt. metsasarvesid-fagotte saksofonidega, vioolat III viiuliga jne.

Samuti võib kasutada **lihtsustatud** viiuli ja tšello partiid algajamate mängijate puhul. Üsna keerulises tšellopartiis on väikeste nootidega mängitud kõrgemad käigud oktav altpoolt, mida võivad kasutada (algajad) mängijad, kellele kõrgem partii on ülejõukäiv. Kui nt. I viiulil ja I flöödil kõrgemad noodid valmistavad raskusi, siis võivad nad mängida seal oktav alla (või siis mängida vastavalt pigem II flööti või I viiulis alumist *divisit*). Paaris kohas on tärniga lisatud märke, kus algajad mängijad võivad tehnilised käigud vahele jätta (taktid 43-44).

Teose õppeprotsessi käigus otsustame, kas laulupeol loo alguses olevat oboe soolot ja nr. 4 olevat fagoti soolot mängib mängijate grupp või paar solisti.

Teose dirigeerimisel on oluline tunnetada rütmifiguure, kas trioole, võrdseid kaheksandike, kiiremaid või aeglasemaid vältusi ja teinekord mitut rütmifiguuri korraga, et anda kõigile pillirühmadele aega rütmid ja käigud kenasti välja mängida. Muidugi jälgida ka mitmekesisist dünaamilist pilti ja aktsente, rütmide täpsust, intonatsiooni.

Alljärgnevalt nõuanded interpretatsiooni jm. osas:

- „Koit“ algab väga vaikse trioolilise liikumisega, esimeses auftaktis peab olema triooli tunnetus ning saatefoonis tuleb säilitada rahu (ka pidede puhul) ja hoida stabiilset vaikset fooni, et 3. taktis algav kaunis oboe teema kenasti välja kostaks. See meloodia kujunebki teost läbivaks peateemaks. Dünaamilised tõusud võiks viia maksimaalselt *mezzo pianoni*, välja tuleks tuua vioola liin 5-6. taktis, I metsasarve vasturepliigid oboele justkui kajana taktides 7-8 ja motiiv 11. taktis ning fagoti repliik 10. taktis. 9. taktis on sissejuhatuse kulminatsioon, siis järgnevad vaikne 10. ja veel vaiksemad 11.-14. takt, 12. takti lõpus võib oboe teema lõpule anda aega kerge *ritenuto* näol.
- 15. taktist alates tuleb välja tuua ülemiste ja madalamate häälte vaheline dialoog, jälgida dünaamilist plaani, kasvavat lainetust tõusudega 20. ja 22. takti ning (seal vahel *subito piano*). I viiulil on oluline alumine *divisi* ja ülemise *div.* täpsus, kindlasti tuleks siin 32-ndik nootidele anda aega ja mitte kiirustada. Hea koosmängu jaoks tasub seda osa ja sarnaseid löike harjutada 8 peale ehk 8-ndiknootide tunnetusega.
- Nr. 2 tuleks võimalusel hoida kogu fooni vaiksena, silme ees hommikune kastene muru või udu ja kerged tuuleiilid ning selle löigu tõus ei kasva liiga valjuks, vaid *mf*-ni ning olulist kiirendust siin tegema ei peaks.
- Nr. 3-st kuuleme loodusvärve, aktiivsust, liikumist, flöötide ja klarnetite vastastikkust mängulisust, saateks viiulite virvendused-võbelused, olgu need siis metsa hääled, lindude laulukatked vms., kuni kõik kahaneb (klarnetid) väga vaikseks, justkui tõmbutaks urgu tagasi...
- Nr. 4 – siin võib anda timpanile aega 1. taktis ja samamoodi fagotile oma sooloks üsna *rubato* tempos. *A piacere* tähendabki siin musitseerimise ja tempolise vabaduse andmist fagotimängijale (*ad libitum*). Kui fagotti orkestris pole, siis võib selle soolo asendada klarnetiga, kui klarnetit ka pole siis tšelloga. Nii fagoti kui järgneval metsasarvede motiivides on oluline, et teine motiiv oleks justkui kajana poole vaiksemalt. Linnulaululiku flöötide teema heaks koosmänguks võiks 42. takti (või veidi varemgi) dirigeerida 8 peale ja takti lõpus jätta timpan peale *crescendo* s.
- Taktis 43 tuleb anda hoogu ja minekut kasvamiseks 46. takti *sforzato*-sse, millele järgneb teose algusepoolelt tuttav löik, sedakorda terts kõrgemalt ja 2 takti võrra pikemalt, oluliseks ikka meloodilised liinid ning ülemiste ja alumiste häälte dialoog, dünaamika ja kasvamine *fortesse*. Nagu nr. 2, püsib ka nr. 6 algav löik vaikne mõne takti, seejärel algab suur kasvamine ja intensiivne *accelerando*, mis jätkub ka 61-62. taktis, viimase lõpus 3-4. löögil on aeglustus (4. löögi 8-ndikud võib dirigeerimisel ka välja jagada).
- Nr. 7 on esimene nõ. eelkulminatsioon, kus on oluline osa vaskpillidel (tähtis on tuua välja 68. ja 70. takti tromboonide signatuurid), nr. 8 aga teine eeltõus, kus alates eellöögist võib anda aega *largamente* laiuks, tuues välja löögise nihkega teemad, algul viiulid-puupillid, eriti selle järel metsasarved-vioolad-tšellod (kui ülemine g-noot jääb metsasarvedele kõrgeks, siis jätta see noot vahele, oktav alla mitte mängida). See löik tipneb 75. takti *fortissimoga* koos *ritenuto*ga ning selle järel on selge koma ja vaikusehetk.

- 76. taktis algab ettevalmistus teose peakulminatsiooniks, siin jälgida rütmi täpsust ja aktiivsust ning välja tuua dünaamilisi liikumisi (eriti *sforzatosse* liikuva metsasarved-fagotid-vioolad-tšellod), 80. taktis võiks võtta korra tagasi, isegi *mezzo pianosse* ja siis kasvada väga suure tõusu ja 81. takti aeglustusega tõelisse tippfaseti, päikesetõusu, võimsasse koitu alates taktist 82. Siin peavad läbi orkestri kõlama teemad fagottidelt-tromboonidelt, siis trompetitelt, 2. tromboonilt-fagottidelt ja metsasarvedelt järjest kahanevas dünaamilises jões kuni suubumiseni tõelisse *pianissimosse*. 86-87. taktis kindlasti pöörata tähelepanu tšellode täpsele intonatsioonile.
- Nr. 10 – päike on tõusnud, pigem karge hommik, puupillide-kellamängu motiivikesed kõlavad kui hommikused kastetilgad vm. võbelused. Kui võimalik, tuleks hoida fooni väga vaiksena ja samas jälgida intonatsioonilist täpsust, triooli rahulikkust, ühtlust ja stabiilsust. Kui *divisi in 3* tekitab probleeme, võib nt. 2. *divisi* ära jätta. 3. *divisi pizzicato* võib olla teravam, et see välja kostaks.
- Nr. 11 – vaibumine, rahunemine. Flöötide-klarnetite puhul jälgida intonatsioonilist täpsust ja omavahelist häälestumist, trioolide ja pidede ühtlust ning anda aega hingamiseks (protsessi käigus otsustame, kas laulupeol jäävad siin mängima kõik või osa mängijaid). Justkui meenutusena kõlab taas peateema, seekord violade ja metsasarve esituses. Lõpuosas jälgida dünaamilises balansis, et basspillide *pizzicato* kosta oleks. Lõpuakordi võib hoida võimalusel kauem ja kuulata häälestumist, lõpus võib tam-tami löögid vajadusel asendada statiiviga taldriku löökidega.

Soovin loo õppimiseks palju jõudu ja vastupidavust! Teos on rahulik ja kulgev, siin tulebki anda aega, rahulikelt keerukamaid käike omandada ja küll ta tasapisi välja tulema hakkab. „Koit“ on sümfooniaorkestrite kavas kahtlemata väärikal kohal ja sellise eesti muusika suurteose mängimise võimalust tuleks võtta kui muusika-ja orkestrihariduse vajalikku osa. Ilmselt orkestri oma repertuaaris see lugu teil enamasti ei toimi, aga oluline saab olema kõigi panus suures laulupeo ühendorkestris ja noorte osalemine kasulikus haridusprotsessis ning kindlasti saame sellega looga laulupeol kenasti hakkama, „Koit“ saab kaunilt kõlama ja helisema ning pakub emotsionaalselt väga palju!

Toredate kohtumisteni proovides!

Jüri-Ruut Kangur